

Německá identita

Harold James: Deutsche Identität 1770–1990. Campus Verlag, Frankfurt, New York 1991, 310 stran, ISBN 3-593-3452-1.

Deutsche Identität 1770–1990 je publikací s velmi zajímavou tematikou. Je snad zbytečné zdůrazňovat, že otázky národní identity byly v Německu zvláště živé před jeho sjednocením v roce 1990.

Pojem „Německo“ má svou historii. Národní cítění rozvíjeli němečtí myslitelé během 19. století. Nacizmus ve 20. století pak vyzdvihl radikální požadavky německého nacionalizmu. Po jeho zhroutilí jakoby najednou národní uvědomění vůbec neexistovalo.

Téma národního uvědomění po druhé světové válce je často zpracováváno v souvislosti s historickým vývojem – s prohranou válkou a s rozdělením země na dvě části. Autor v publikaci mj. zkoumá dvě důležitá historická témata:

- 1) *nebezpečí přílišné koncentrace na hospodářskou problematiku v životě národa,*
- 2) *postavení Německa v mezinárodním systému a vývoj v Německu.*

První část knihy vychází z teze, že historická zvláštnost Německa v 19. století spočívala v úzkém spojení vytváření státu s hospodářským rozvojem. Druhá část se zabývá škodlivými důsledky spojení hospodářství s vývojem národního uvědomění v následujícím období. Sleduje historii hospodářské nestability i pozdějšího zhroutilí a nového formování nacionalizmu jako extremistické doktríny v první polovině 20. století.

Autor se pokouší hledat poučení z německých dějin. Zkoumá, jak reagovala německá politika na mezinárodní události. Vybírá určité myšlenky a osobnosti, důležité pro formování německého národního uvědomění. Zvláštní pozornost věnuje doktríně národnosti z poloviny 19. století, která ospravedlňovala existenci národa na základě „neúprosné logiky hospodářského vývoje“.¹ Místo kulturního společenství nebo politické jednoty na základě společné kultury se národ stal „rámcem ekonomického procesu, přispěl k vytvoření politického a kulturního vědomí“.²

Po skončení první světové války bylo německé hospodářství oslabeno, dvacátá léta se stala desetiletím nestability a stagnace. Stále více se začal prosazovat nacionalismus vycházející z kulturní a politické základny. Toho později zneužil nacizmus. Teprve vojenská porážka v roce 1945 ukončila tuto radikální nacionalistickou tradici, jež podporovala ideologii nacistické diktatury.

Situace se změnila po roce 1945, kdy bylo Německo rozděleno na dva samostatné státy, vyvíjející se každý zcela jiným směrem. Úspěchy „hospodářského zázraku“ měly umožnit západním Němcům zapomenout na porážku ve válce (teorie SRN). Podobnou funkci měla změna společenského zřízení ve druhé části Německa, která měla vyřešit všechny problémy minulosti (teorie NDR). Málo pozornosti bylo však v obou zemích věnováno otázkám morálky, historické viny.

U občanů SRN postupně slábla víra v hospodářskou výkonnost a keynesianismus, podobně jako u obyvatel NDR v centrálně řízené plánování. Rostla touha nahradit ekonomické cíle národní identitou. K tomu však bylo nutné, ale zároveň i bolestné zkoumat minulost, která obsahovala i nacistické hrůzy.

Výmarská republika i oba samostatné německé státy po roce 1945 vzešly z vojenské porážky a rozvíjely se uvnitř mezinárodního systému, jehož základem bylo zabránit potenciálnímu oživení agresivního smýšlení v poraženém Německu. Tento systém formoval charakter obou německých států a změny světové diplomacie se bezprostředně odrazily i v německém politickém postoji.

Společenství národů neobstálo při japonské invazi do Mandžuska (1931), konference v Lausanne (1932) ukončila německé placení reparací a znamenala konec nejen mírových smluv, ale i Výmarské republiky.³

Po druhé světové válce se mezinárodní systém stal stabilnějším. K změnám začalo pomalu docházet teprve v průběhu osmdesátých let. Převaha velmocí – podstatný světový rys od Jalty a Postupimi – se pomalu začala chýlit ke konci. Blížilo se zhroutilí

sovětského systému ve východní Evropě. To všechno umožnilo také rozvoj teorií o německé jednotě, nově se formovaly samozřejmě rovněž otázky německé identity.

První kapitola publikace *Deutsche Identität 1770–1990*¹ zkoumá, jak se rozvíjela německá identita od 18. století. Vysvětluje, jak Němci z nedostatku institucionální základny pro identitu a vzhledem k mezinárodnímu systému začali počátkem 19. století usilovat o něco, co bychom mohli chápat jako konstrukci národního obrazu, národní identity a národního poslání. Hledali počátky svého národa v klasickém starověku, vybírali si vzory a příklady z jiných zemí. Tato kapitola se snaží ukázat, kde započal vývoj moderního Německa a jak důležité může být národní cítění, když chybějí silné institucionální možnosti identifikace.

Druhá kapitola² sleduje přechod od kulturního k politickému národnímu uvědomění v první polovině 19. století. Toto hnutí s sebou přineslo nejen myšlenku národní jedinečnosti, ale rostoucí měrou i myšlenku národní nadřazenosti. Jedním z důvodů pro její rozšíření byl rychlý hospodářský růst ve druhé polovině 19. století, růst, od něhož si mnozí Němci slibovali sociální stabilitu a výhodnou pozici vůči ostatním národům ve střední Evropě.

Jádro třetí kapitoly tvoří spojení národního hospodářství s formováním státu. Ekonomický rozvoj státu lze pozorovat v souvislosti s rozmachem všech sfér života společnosti i s růstem jeho mezinárodněpolitického vlivu.

Čtvrtá kapitola se zabývá kritikou vzájemného vztahu a identifikace státu, národa a hospodářství. Je zde obsažena jak kritika odpůrců materialismu, tak těch, kteří koncem 19. století argumentovali tím, že národní stát starého typu je příliš malou jednotkou pro rozumný hospodářský rozvoj.³

V páté kapitole si autor všíma souvislostí mezi krizí národního povědomí v období Výmarské republiky a malými hospodářskými výsledky.⁴

Tématem šesté kapitoly je vyvrcholení dřívějších kulturních a politických tradic nacionalismu za nacistické diktatury a konečně ztráta jejich věrohodnosti v důsledku nacistického barbarství a vojenské porážky Německa ve druhé světové válce.⁵

V kapitole 7, 8 a 9 se H. James postupně zabývá poválečným zřízením v obou německých státech. Srovnává odlišný vývoj v západních okupačních zónách Německa a ve východní – sovětské – okupační zóně, daný odlišnými představami západních spojenců a tehdejšího Sovětského svazu o budoucnosti Německa. Klade si otázku, jak správně chápat aktuální zájem o národní problémy ve světle německé minulosti.

Problematika německé identity získala novou aktuálnost po opětovném sjednocení Německa v roce 1990. Dochází k němu v době, kdy se rýsují plány na jednotnou Evropu a nové mezinárodněpolitické vztahy po pádu železné opony a po skončení studené války. Stále velká úloha přitom připadá NATO: „*Jednou z velkých vymožeností Severoatlantické aliance bylo ukončení staré evropské mocenské politiky. Pod záštitou aliance není místo pro koalice a protikoalice. Americká přítomnost v Evropě umožnila stabilní rovnováhu mezi bývalými soupeři a protivníky. Samo německé sjednocení se mohlo uskutečnit, aniž by tato rovnováha byla porušena.*“⁶

Publikace *Deutsche Identität 1770–1990* vychází z bohaté literatury k dané problematice. Její závěry budou proto jistě zajímavé jak pro historiky, politiky, filozofy, tak i pro širší odbornou veřejnost, zajímající se o otázku německé jednoty.

Ivona Řezanková

¹ Viz James, H.: *Deutsche Identität 1770–1990*. Campus Verlag, Frankfurt, New York 1991, s. 11.

² Tamtéž, s. 11.

³ Viz tamtéž, s. 13.

⁴ Viz tamtéž, s. 17 a násl.

⁵ Viz tamtéž, s. 48 a násl.

⁶ Viz tamtéž, s. 115 a násl.

⁷ Viz tamtéž, s. 141 a násl.

⁸ Viz tamtéž, s. 171 a násl.

⁹ Z projevu generálního tajemníka NATO, dr. Manfreda Wörnera před Průmyslovou a obchodní komorou ve Stuttgartu, 16. 9. 1993. – *Die Atlantische Allianz in den 90-er Jahren und die Rolle Deutschlands*. In: *NATO/OTAN*, Press Service, Brussels, 16. 9. 1993, s. 5.